

Nöyrä

Nöyrä-adjektiivin merkitystä Nykysuomen sanakirja selittää mm. synonyymeilla 'alistuvainen, kuuliainen, tottelevainen, taipuisa, alamainen, altis' (vastakohtina 'kopea, ylpeä, uhmamielinen'): Luonteeltaan, sydämeltään n.; N. esiintyminen; Tietoisien kulttuurihengen n. alistuminen välttämättömyyteen. — Vastaavanlaiset abstraktiset merkitykset on johdoksilla *nöyryys*, *nöyrtyä*, *nöyryttää*, *nöyryttää*.

Poimintoja samanlaisten kuvallisten merkitysten esiintymisestä Mikael Agricolan kielessä: rucolen . . . ette mine . . . olisin aijna . . . tauallinen, ia neure (Agr:n teokset I 746; alkuteksti Gummeruksen mukaan: . . . quoque . . . modestus et humilis inveniar); Cwle Herra Jumala, neureidhen rucouxet (I 445; alkut. Gumm.: Exaudi . . . supplicum preces); catzo neuredhen anomiseen (I 355; alkut. Gumm.: vota humilium respice); Ne woijmaliset ombi hen cukistanut istumelda, ia corotti ne neuret (I 245, Luuk. 1: 52; kreikkal. alkut.: hýpsösen tapeinoús; la. Vulg.: exaltavit humiles; ruots. Kustaa Vaasan Raam.: vpsatt the ringa [huom.]); Luther 1522: die nydrigen erhaben [1546: erhebt die Elenden]; ylisteuat Jumalata, teiden neuren tunnustoxen tedhen Christusen Euangeliumis (II 511, 2 Kor. 9: 13; kr.: hypotagé; la.: obedientes; ru. KV: för idhor vnderdånigha bekennelse; Luther 1546: vber ewrem vnterthenigen bekentnis); Mine quin asun . . . ninen tykene, iotca serietylle ia neurelle Hengelle ouat (III 512, Jes. 57: 15; ru. KV: som en förkrossat och ödhmyuk anda haffua); cuca teiste Swrin ombi, se olcon ninquin Nöyrin (II 233, Luuk. 22: 26; huom. poikkeukselliset muiden kielten vastineet: kr.: ho meízōn . . . ho neóteros; la.: maior . . . minor; ru. KV: han skal wara som then yngste; Luther 1546: sol sein wie der jüngste); kaikella neurydella (I 672; alkut. Gumm.: cum omni humilitate); pukecat nyt teiten . . . Ysteuydhes, Neurydhes (II 559, Kol. 3: 12; suom. 1938: Pukeutukaa . . . nöyryyteen; kr.: tapeinofrosýnēn; la.: humilitatem; ru. KV: klädher idher . . . vthi . . . ödmiukt; Luther 1546: demut); piteket teidenne kijndiesti Neurydhesa (II 610, 1 Piet. 5: 5; kr.: tapeinofrosýnēn; la.: humilitatem; ru. KV: håller idher hårdt widh ödhmuktēna; Luther 1546: haltet fest an der Demut); hywe se minullen on Herra, ettes minun neuritit (I 528; alkut. Gumm.: Bonum mihi Domine quod humiliasti me); Neuritekēt teiten Jumalan Casuon eten (II 664, Jaak. 4: 10; kr.: tapeinóthēte; la.: Humiliamini; ru. KV: Förnedhren idher; Luther 1522: Nyddriget euch [1546: Demütiget euch]); Israelin Coreus pite . . . neuritette men (III 614, Hoos. 5: 5; ru. KV: skal . . . ödhmiwkat warda; Luther 1545: sol . . . gedemütiget werden); Israelin Coreus . . . neuriteten (III 617,

Hoos. 7: 10; ru. KV: warder . . . ödhmiwkat; Luther 1545: wird . . . gedemütiget; la.: humiliabitur); Jumala site cwłkan, ia heite [= vihollisiani] n e u r i t t e k ö n (III 289, Ps. 55: 20; skal . . . späkia them; Luther 1545: wird . . . sie demütigen; la.: humiliabit illos); sen rickan, sine monella hywuydhelle n e u r i t i t sydhemesta (I 534; alkut. Gumm.: divitem multis bonis humilem corde reddis).

Näytteitä ns. Westhin tekstistä: ruckoilema . . . iumalalda . . . armoa . . . n ö y r i e n sydämen cansa (Suomen kielen muistom. I 133); n ö y r y t t ä k ä m meitän Jumalan . . . edess, sekä sydämen ja suun cansa (165); N ö y r y t t ä k ä t sydhämen Jumalan tyghii ia ottakat hyuästisiugnaus (187).

Upsalan evankeliumifragmenteista: O iumala ioca sinun poiicas n ö u r y y l l ä masa mackauaisen mailman ylösnostit (Suomi 101 s. 111).

Kuten esim. C.-E. THORS viitaten Braunin teokseen Handlex. d. kath. Dogm. on huomauttanut (Den kristna terminologien i fornsvenskan, 602), käsitteellä 'nöyryys', 'humilitas' on katolisessa etiikassa tärkeä sija, niin että sitä jopa pidetään kaiken hyveen alkuna. Ilmeisesti juuri katolinen kirkko on tämän käsitteen tuonut suomenkielen puhujille. Odotuksenmukaista näin ollen on, että sm. *nöyrä*-adj:n etymologisilla vastineilla muissa ims. kielissä ei tavata tuota eettistä merkitystä muuten kuin karj.-aunuksessa myöhäisenä sm. lainana (SKES). Murteiden ja lähisukukielten perusteella on pääteltävissä, että *nöyrä* (< **neträ*) -adj:n vanhoihin kansanomaisiin merkityksiin ovat kuuluneet ennen kaikkea 'notkea, pehmeä, taipuisa' ja 'ohut, heikko'. Edellä olevat vanhan kirjasuomen sitaatit osoittavat, että tämä sana johdoksineen niin Agricolalla kuin Westhin tekstissä ja Upsalan ev.-fragmenteissa oli vakiintunut vastineeksi sellaisille uskonnollisille termeille kuin kreikan *tapeinós*, *tapeinofrosýnē*, *tapeinóō* ja *hypotagē*; latinan *humilis*, *humilitas*, *humiliare*, *supplex*, *obediens*; saksan *untertenig*, *nydrig*, *nyddrigen*, *Demut*, *demütigen*; ruotsin *vnderdånigh*, *ringa*, *ödhmiuk*, *ödhmiwka*, *späkia*. Näistä vieraskielisistä kristinopin termeistä ainoastaan ru. *ödhmiuk* johdoksineen on semanttiselta kehitykseltään verrattavissa suomen adjektiiviin *nöyrä*. Muinaisruotsin *ödhmiuker*-adj:n muinaislänsiskand. vastine oli *auðmjúkr* 'ydmyg', 'villig, let at bevæge til noget'. Tämän yhdyntäisen alkuosa on HELLQUISTIN mukaan etymologialtaan epäselvä, mutta sanan krist. merkitykseen lienevät vaikuttaneet anglos. *éaðmod*, *méde* 'ödmjuk, vänlig' ja muin.saksin *ödhmódhi*, joita käytettiin vastaamassa vulgatakäännöksen *humilis* ja kreikan *tapeinós* -sanoja (kumpikin oikeastaan 'låg, ringa'). Muinaisruotsissa myös pelkkä *miuker* merkitsee toisinaan 'spak, ödmjuk', ja muinaislänsiskand. *mjúkr*-adj:lla on niin ikään merkitysvivahdukset 'føielig, eftergivende', 'ödmjuk', samoin kuin muinaistanskan *mjug* oli myös = 'ydmyg' (THORS mps. 602). Muin.-ru. *ödhmiuker*-adj:lla tavattava merkitys 'oanselig' oli la. *humilis*-sanan vaikutusta, samoin ta. *ödmjug* 'villig, omgængelig, ydmyg' -adj:n merkitys 'lav, dyb' (Thors ibidem; ta. sanaa koskeva kohta O. KALKARIN mukaan).

Kaiken edellä esitetyn perusteella voidaan pitää erittäin todennäköisenä, 1) että suomen kristillinen termi *nöyrä* on 1500-luvun kirjakieleen periytynyt sellaisenaan keskiajan katolisesta kirkkosuomesta, 2) että sen semanttisena esikuvana on ollut lähinnä muinaisruotsin adj. *miuker* tai tämän synonyymi *ödhmiuker*; lähtökohtana on kummallakin taholla ollut konkreettinen merkitys 'pehmeä, taipuisa', ja 3) että sanaa *nöyrä* on germ. esikuvansa mukaisesti uskonnollisessa tekstissä käytetty ilmaisemaan myös merkitystä 'alhainen, halpa-arvoinen, vähäinen'¹, silloinkin kun ru. vastineena on ollut jokin muu kuin *ödhmiuker* tai *miuker*, mikä jälkimmäinen tosiasia sekin puolestaan osoittaa abstraktisen *nöyrä*-termin 1500-lukua varhaisempaa semanttista vakiintuneisuutta.

Das finnische Adjektiv *nöyrä* 'demütig'

VON LAURI HAKULINEN

Finn. *nöyrä* (< **neträ*) hat nach dem Zeugnis seiner etymologischen Entsprechungen, die man in Dialekten und in anderen ostseefinnischen Sprachen antreffen kann (s. SKES), in alter Zeit die Bedeutungen 'weich, geschmeidig, biegsam' und 'dünn, schwach' gehabt. Im ältesten Schriftfinnisch (am Anfang des 16. Jahrhunderts) hatte das Wort jedoch schon die Bedeutung 'demütig' (= *tapeinós* im griechischen Neuen Testament, *humilis* in der lateinischen Vulgata). Der Verf. weist nach, dass die Bedeutungsverschiebung 'weich' > 'demütig' auf dem Vorbild von altschwed. *miuker* 'demütig' < 'weich' oder des entsprechenden zusammengesetzten Adjektivs *ödhmiuker* beruht, vielleicht auch auf beiden (s. Carl-Erik Thors, *Den kristna terminologien i fornsvenskan, Hel-*

singfors 1957, S. 602). Die Bedeutungsentlehnung *nöyrä* 'demütig' war schon im Mittelalter geschehen, wodurch es sich erklärt, dass dieser wichtige christliche Ausdruck und seine Ableitungen *nöyryys* 'Demut' und *nöyryyttää* 'demütigen' sowohl bei Agricola als auch in den von ihm und voneinander unabhängig entstandenen, ungefähr gleichzeitigen Texten von Westh und den Evangelienfragmenten von Uppsala semantisch ganz eingebürgert sind. Die Intensität des Lehneinflusses wird dadurch bewiesen, dass ebenso wie altschwed. *ödhmiuker* auch finn. *nöyrä* die auf lat. *humilis* zurückgehende Nebenbedeutung 'unbedeutend, gering' erhalten hatte (s. z.B. Agricolae Werke II 233, Luk. 22: 26; Monumenta Linguae Fennicae I S. 101, Westscher Text).

¹ Tässä kohden on kiintoisa seuraava ns. Westhin tekstin passus: . . . Jumala . . . pane sinun [= mestattavan rikollisen] päles ychden aijalisen rangaiistuxen, ioca n e u r a [= 'vähäpätoinen'] on sitä vastain quin sinun edesäs seisou, ja ombi nyt vähän aijcka (Muistom. I 101). Vrt. Agricolan Käsikirian vastaavaan kohtaan: . . . panepi nyt aialisen rangastuxen sinun päles, ioca w ä h e ombi sen echtou, ioca sinun tariona oli, ia teme wipyyi wähän hetken. (Ibidem 100.)